

tem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuae. Nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo² in illo iudicio supplevit; credo, ne Stoicis renuntiaretur.

LIV. Imitatus est homo Romanus & consularis veterem illum Socratem, qui, cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister aut dominus videretur esse iudicum. Quin etiam, cum ei scriptam orationem³ disertissimus orator Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios⁴ attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est: neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent an absolverent, sed etiam illis, quas iterum⁵ legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenae aestimatio⁶. Ex sententia, cum iudicibus

² *Pedem nemo*] Valet pedis suppletio, ut Cicero monet, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Si fuerit crebrior, inepti hominis est, ut docet Fabius. *Idem*.

³ *Scriptam orationem*] Veterum olim Athenis fuit, ne quis ad suam defensionem oratorem adhiberet. Igitur Lyfias orator tum optimus scribebat orationes, quas eloquentiae rudes, quia pro se ipsi dicere iubebantur, ediscerent, ac pronuntiarent. Ea causa fuit, cur scriptam orationem obtulerit Socrati. *Idem*.

⁴ *Sicyonior*] Sicyon urbs Peloponnesi, in Graecia, Corinthum inter & Athenas. Hic olim muliebris calcei elegantissimi conficiebantur. *Idem*.

⁵ *Quas iterum, &c.*] Quibus de poena statuerent, & aestimarent quam gravis debe-

ret esse. Id autem fiebat, cum fraus capitalis non erat, seu cum crimen capite plebentium non erat. Alioquin gravius delictis erat poena capitis legibus constituta. Bis igitur sententiam ferebant iudices; semel cum damnabant reum; iterum, cum poenam constituerant. *Idem*.

⁶ *Quasi poenae aestimatio*] Lamb. delet *istud poenae*, recte quidem: haec enim *aestimatio* non fuit *poenae*, sed *fraudis*, id est, criminis, de quo reus damnatus esset. Sic paulo infra legitur, *quam quasi aestimationem* &c. nulla *poenae* mentione facta. Apud Romanos *aestimatio litium* (de quo Cicero saepius loquitur) significavit, computare quantum pecuniae is, qui in privata iudicii causa cecidisset, adversario solvere deberet: cum vero apud Athenienses reus damnaretur

cibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem commerruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus & praemiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in Prytaneo⁷ publice praeberetur; qui honos apud Graecos maximus haberetur. Cujus responso sic iudices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quoniam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi infirmitatem, tamen a se oportere dicunt peti praecipua dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

LY. Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, cum dicebas, videbam. Primum Scavola te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus; cuius artem cum indotatam esse, atque incomitam, & incomptam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornaisti. Deinde quod in ea tu plus operae, laborisque consumperas, cum ejus studii tibi & hortator, & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. Sit sane tanta, quantum tu illam esse vis: etenim sine controversia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives ei studio etiam hodie praesunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam concessio & tradito spolies, atque denudes. Nam, si ita diceres, qui iurifconsultus esset, esse eum oratorem; itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum; praclaras duas artes con-

B b 2 stitue-

de publico quodam crimine, non capitali, eius. ⁷ *Prytaneo*] Locus Athenis, ubi publico iudicibus aliquando liceat, vice *poenae* (ut vocant) corporalis, multam illi irrogare. Hoc Cicero vocat *quasi aestimationem*. Pearniti essent. *Præfatus*.

fitueres, atque inter se pares, & ejusdem socias dignitatis. Nunc vero jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quaerimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. Ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi legulejus⁸ quidam cautus & acutus, præco actionum⁹, cantor formularum¹⁰, auceps syllabarum¹¹. Sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pedisequamque, adjunxisti.

LVI. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent; utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat¹², nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia; idcirco qui, quibus verbis hereditum¹³ cieri oporteat, nesciat, idem hereditandæ familiæ causam agere non possit. Nam, quod maximas centumvirales causas in jure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime poterit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curi, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini

⁸ Legulejus] Is est, qui legum apices, minutaque formulas juris caller, & sequitur. *Idem.*

⁹ Præco actionum] Qui denuntiat impetis juris, quando agi lege, necne possit; quo genere actionis suam quisque suscipiatur; qui sic interit, actionibus & libris, ut præco auctionibus ac venditionibus. *Sextus.*

¹⁰ Cantor formularum] Qui juris formulas recitat. Formule autem sunt concepta verba, quibus vel patroni, vel iudices utuntur in foro: quæ quia semper eandem formam retinent, & ex eis informantur lites, ideo formulæ appellantur: interdum etiam dicuntur carmina. *Præf.*

¹¹ Auceps syllabarum] Qui syllabas &

interpunctiones omnes, puta legis alicujus, testamenti, &c. expendit, ac, velut auceps aviculas, observat, & persequitur. *Idem.*

¹² Quibus verbis coemptio fiat] Coemptio fuit formula quedam matrimonii contrahendi, quæ mulier (teste Varro) æstem unum, tanquam emendi causa, marito dare solebat; verbisque quibusdam sollemnibus uti, quibus coemptionem scripta. *Peacius.*

¹³ Hereditum (vulgo ceterum) cieri] Ercisci, sive heretici, verbum verus, significat dividere: hereditandæ familiæ judicium illud est, quod fit in rei, vel pecunie hereditariæ, divisione. *Erasmus*, ut ait Donatus citatus a Servio in 3. *Æneid.* hereditatem significat, & ceterum divisionem. *Præfens.*

controverfia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio.

Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discensurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba assestaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causam quandam rusticanum: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quaesivitque, quæ de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspendo, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse video. Deinde ipsum Crassum manu apprehendit, & Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie & copiose, multas similitudines asferre, multaque pro æquitate contra jus¹⁴ dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset, (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii fratris sui libris, & in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem & prope veram videri.

LVII. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum¹⁵. Ergo in hoc genere

¹⁴ Pro æquitate contra jus] Æquitatis nomine intelligitur benignitas, benignitas, quæ lex scripta mitigatur, ratione habita rerum.

¹⁵ Agnascendo rumpi testamentum] Si paterfamilias ante fecit testamentum, quam natus

nere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris in controversiis¹⁶ ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris laceratis, viribusque torquet. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævola) tu libellis, aut præceptis foceritui causam M. Curi defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facietis pellexisti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævola, qui excogitasset, nasci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete; ubi si verba, non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summa festiuitate, & venustate conjuncta profuit.

Ipsè ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistrōs exercent omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur.

natus ei sit filius, irritum est nato filio, & amittit jus omne ad hereditatem is, qui illo testamento heres fuerat infiritus: filius enim nascendo, quia inter agnatos prior est, ac potior, jus omne ad hereditatem sibi vindicat. Agnasci dicitur, qui nascitur cum aliis, qui ex eadem stirpe per viros detriceps ducta nati & sanguine conjuncti sunt. Idem.

¹⁶ *Juris in controversiis*] Lambinus legit *juris in controversiis*, eumque omnes deinde editiones secuta sunt: sed libens eam lectionem revoco, quæ in omnibus M. & vet. cod. invenitur. Sensus est: *Oratori licet impune & sine damno in controversiis, id est in causis, ignorare omnem hanc partem juris, scilicet de qua dubium esse non possit, & in qua judicia nulla sunt.* Pearceus,

Et credo in illa militis causa¹⁷, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones¹⁸, non ad tuam vim & oratoriam facultatem contulisses. Tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitasses; statuisses ante oculos; complexus esset filium, fensque eum centumviris commendasset; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset; ut totum illud, *Uti lingua nuncupasset*¹⁹, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine²⁰ scriptum videretur.

LVIII. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam^{*} artem primum facillimam non ediscant, quæ quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quæ difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem dixerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. Deinde, quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur,

nec

¹⁷ *In illa militis causa*] De qua dictum superius. Pater filium, qui erat in exercitu, obiisse falso audivit; alium instituit heredem: rediit miles: egit lege in paternam hereditatem. *Proferat.*

¹⁸ *Hostilianas actiones*] Quis Hostilius iste sit ambigitur. Pomponius inter jurisperitos non recensuit. Actiones Hostilianas interpretantur nonnulli præscriptas Hostilia lege, quæ anno U. C. DLXXXIII. lata est de furtis: ut furti agere liceret eorum nomine, qui apud hostes essent, &c. *Idem.*

¹⁹ *Uti lingua nuncupasset*] Legunt alii *nuncupasset*, hoc est, nuncupaverit. Hæc erant concepta verba duodecim tabularum. *Uti lingua nuncupasset, ita jus esto.* Cujus formula & carminis ea sententia est, in dicendo jure ac statuendo habendam esse verborum & scripti rationem, & ita iudicandum, verbi gratia, de pactione, stipulatione, venditione, uti ea paccio & venditio verbis concepta fuerit, seu uti lingua venditum & contrahentium nuncupaverit, seu pronuntiaverit. *Idem.*

²⁰ *In magistri carmine*] Carmen magistri interpretor, tabellam, quam magister proponebat, & qua percribebat se alicujus bona venditurum. Eius enim olim, qui multis debebat, lactabatque, neque defendebatur, creditores prætorum adibat, apud quem querebantur, bonorumque possessionem petebant: quam & prætor dabat, atque in diem certam ea possidebant. Quæ cum venerat, prætorum rursus adibat, petebantque sibi ut liceret unum e suo numero deligere, qui bonorum venditioni præficeret, qui magister dicebatur: is in comptis celebribus, & frequentibus urbis locis tabulam ponebat, se debitoris bona venditurum, his verbis: *Tritius debitor noster incidit in causam venditionis bonorum: nos creditores ejus bona vendemas: qui vult emptor accedat.* Hanc, ut opinor, procriptionem Cicero hic appellat *magistri carmen.* Turneb. Adverf. XXIII.

³⁴ *Artem primum*] Lamb. *artem facillimam non ediscant; quam sit facilis, primum illi viderint.*

nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem, quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatis? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & premia proposita sint virtutibus & supplicia vitiis; equidem putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quam sit bellum cavere malum, scire possumus.

De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis atque artis, aliud in communi vita & vulgari hominum consuetudine nec heberem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res rusticas vel fructus causa, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit ²¹, Magonis Carthagenensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili, præsertim cum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque advena esse videamur?

Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare; quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquiri

²¹ Magonis] Mago Carthagenensis scripsit Punice libros octo & viginti de re rustica, quos ex senatusconsulto Cadius Dionysius Utcensis convertit. Varro lib. 1. de re rustica cap. 1. & Colanella, qui eundem rusticationis parentem appellat. Idem.

sita deserunt. An vero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si ²² de tabulis, & ²³ præscriptionibus controversia est, contortas res, & sæpe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere?

LIX. Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria; ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim.

Quis neget opus esse oratori in hoc oratorio motu, statuque, Roscii gestum, & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus, Gracorum more, & tragediorum voci serviet, qui & annos complures sedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur ii, quorum causas receperimus, quam toties,

Tom. I.

C c

ties,

²² De tabulis] Tabulæ sunt chartæ, scriptæ, instrumenta litis; & quidem hic privata tabulæ intelliguntur; publicæ enim tabulæ sunt libri, & literæ, quæ publicam memoriam continent. Idem.

²³ Præscriptio] Præscriptio, hoc loco, (nam alio fere sensu nunc ista vox usurpatur) idem significat quod exceptio, seu exclusio. Exceptio est appositæ quædam clausula, quæ vel prohibet, ne quis agat, hoc est, litem intendant; vel conditionem apponit, quæ conditione vis & significatio legis actionem permittentis, certis limitibus circumferitur. Præscriptio. Vilgo præscriptio dicitur, quæ voce significantur Senatufconsultata, in quibus Senatorum nomina præscribentur: sed vox istius significationis huic loco minime convenit: veram lectio-

nem præscriptionibus protulit Lambinus, secutus auctoritatem duorum Mss. quibus consentiunt Mss. Bad. Nov. Wag. Norf. Cœr. Mead. & editio Veneta. Nomen præscriptionis (inquit Lambinus) locum habet in nominibus, tabulis, & rationibus. Lib. 4. Ep. ad Att. ep. ultima: Hoc passio, non verbis, sed nominibus, & percriptionibus, multorum tabulis cum esse facta dicebatur, a Memmio prelatæ est. Or. pro Roscio Comedo: Non quemadmodum turpe est, scribere, quod non debeat; sic improbum est non vertere, quod debeat: eque enim tabulæ conlacionatur ejus, qui non vertit; & ejus, qui festina præscripsit. Vides, Lector, præscribere idem significare, ac in tabulis accepti & expensis descriptione res notare: earum vero notationes, præscriptiones dicebantur. Præcatur.

ties, quoties præscribitur, ²⁴ Pæanem, ²⁵ aut Munionem citarimus.

Quod si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque affe- qui possumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur: quanto minus est ad juris civilis perdiscen- di occupationem descendendum? Quod & summam percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitu- dinem, quod vox & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest; juris utilitas ad quamque causam, quamvis repen- te, vel a peritis, vel de libris depromi potest.

Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, (cum ipsi sint imperitissimi) & qui, ut abs te paulo ante dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctori- tate leges, & jura testata esse voluerunt. Sed tamen non fugif- set hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adiutorem dare.

LX.

²⁴ Pæanem] Pæan hymnus in honorem Apollinis, qui re bene gesta canebatur. Vir- gil. vi. Æneid.

Letumque cæno Pæan canentur.

Apollo dicebatur Pæan vel *ἄσπαστος*, & feriendo, quod radius feriat, vel *ἄσπαστος*, & *ἄσπαστος*, a *ἄσπαστος* molestis. Prut.

²⁵ Aut Munionem] Petrus Victorius, cujus ego diligentia & doctrinæ plurimum meritissimo defero, refert, esse aliena fide, quibusdam in libris reperiri, *munychionem*: ego in veteri reperi, *munionem*: quæ utra- que scriptura, esse depravata est, tamen ad conjecturam movendam fortasse non inutilis est. Ego igitur ex his vestigiis legendum cen- seo, *munionem*. Existimo enim Cicero- nam verba Græca convertere voluisse, *mun- ionem* & *munychionem*, ut *munio* sit cautio (nam pro pede hic non censeam accipi) quæ cla- ra, exultantia, contentaque voce citatur, id est, canitur: *munio*, cautio quæ tenui, leniore, remissioreque. Proinde *munionem* interpretatur Pompejus, *minorum verum can- tus*. Apud Aristophanem *munio* canere est.

ἄσπαστος, *ἄσπαστος* *ἄσπαστος*, & apud Plutarchum, *ἄσπαστος* *ἄσπαστος* *ἄσπαστος*, *ἄσπαστος* *ἄσπαστος* *ἄσπαστος*. Turneb. in Jaco. Cic. Videas ejus Advers. I. 12. Putant nonnulli hic legendum, *Pæanem*, aut *Nomionem*. Nomionem autem genus cantionis seu carminis fuisse docet Athenæus, lib. xrv. Græter. Lego, *Nomionem*. Alter erat hic hy- mnus eidem Apollini facer, qui olim ad Amphrysium greges Admeti paverat: *ἄσπαστος* pastor est; unde Nomion quasi pastoris. Legunt alii hoc loco *Munionem*, nec quid sit explicant: divinant alii *Munychionem*, & interpretantur hymnum Dianæ, quam Athe- nienfes olim *Munychiam* appellabant: alii *munionem* conjiciunt, ut sit cautio, quæ leni, & remissiore voce edatur. Hymnos e- jusmodi, sive Pæanem, sive Nomionem, sitionis numeris ac modis comparatos habe- bant Græci, qui vocem declamandi causa fangebant; eos citabant sepius, & exercita- tionis causâ cantabant. Præterea.

* Imperitissimi] Vid. Man. Grut. *peritissi- mi*

LX. Nam quod dicis *senectutem a solitudine vindicari juris civilis scientia*, fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quaerimus. Quamquam, quoniam multa ad oratoris similitu- dinem ab uno artifice fumimus, solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo ²⁶ tardiores tibi- cini modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille, ad- strictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat; quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quam multa sint, & quam varia gene- ra dicendi; quod haud sciam, an tu primus ostenderit, qui jamdiu multo dicis remissius, & lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermo- ne conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent.

Quod si jam hoc facere non poteris, aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si a litigiosis homini- bus non colatur, a cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senec- tute, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam partium aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum exi- stimo esse senectuti orium.

Reliqua vero etiamsi adjuvant, (historiam dico, & pruden- tiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam) si quando opus erit, a viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia le- gant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humani- tate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi vi- detur,

C c 2

²⁶ Tardiores tibi- cini] Solebant histri- ones, cum dicerent, vel agerent, adhibere tibi- ciniem, ad cujus modos, vocem gestum- que accommodarent. Itaque Roscius dicebat se, cum senior foret, ac proinde lentius ca- neret, ac remissius ageret, adhibiturum quo- que tibi- ciniem lentiore, qui modos tardio- res faceret. Idem.

detur, si modo ea facere, & persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. Nam & subita ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu vere dixisti *perfectionem dicendi esse ac magistrum*, multi sudoris est; & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

LXI. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium; dixisti que, non tam ea, quæ recta essent, probari, quam quæ prava sunt, fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosus in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: at Æsopum, si paulum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium queritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi: remotisque cæteris studiis, quamvis ea sint ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta nature diligentia industriaque superaret: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando,

ut

ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo esset affecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriam proditum est) coniectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuecebat; neque is consistens in loco, sed ambulans, atque ascensu ingrediens arduo.

Hic ergo cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis, & diversis studiis, & artibus, tametsi ipsæ es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

LXII. Hæc cum Antonius dixisset, sane dubitare visus est Sulpicius, & Corra, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere.

Tum Crassus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabor, his præsertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cum censebam, oratorem, præsertim in nostra republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quaesita sunt: sed, opinor, secundum hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. ²⁷ Nunc & Scævola, quo-

²⁷ Nunc & Scævola] Cur in his dialogis non peritet Scævola, causam afferit Tullius lib. iv. ad Atticum epist. 16. Quod in iis libris, quos laudas, perfergi non peritet Scævola; non eam temere dimovi: sed feci idem, quod in *de oratore*, deus

quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam.

Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituissim, ²⁸ in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audirem Antonium: & cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

²⁷ deus ille noster Plato, cum in Piræum
²⁸ Socrates venisset ad Cephalem locupletem,
²⁹ & festivum senem: quoad primus ille sermo
non haberetur, adeh in disputando senex;
³⁰ deinde cum ipse quoque commodissime locutus
esset, ad rem divinam dicit se vel-
³¹ le discere: neque postea revertitur. Cre-
³² do Platonem vix putasse satis consonum
fore, si hominem id ætatis in tam lon-
³³ go sermone diutius retinisset. Multo ego
³⁴ fatius hoc mihi cavendam putavi in Scævola;

qui & ætate & valetudine erat ea,
qua meministi, & his honoribus, ut vix
satis decorum videretur, cum plures dies
esse in Crassi Tusculano: & erat primi
libri sermo non alienus a Scævola stu-
diis. Reliqui libri *reperdylos* habent, ut
scis. Huic joculariæ disputationi senem
illum, ut noras, interesse nolui. *Idem.*
²⁸ In Tusculanum] Aliam quandam agri
Tusculani partem intelligit, ab ea disjunctam
in qua crant. *Idem.*

D E

D E
O R A T O R E,
L I B E R S E C U N D U S.

I. **M**AGNA nobis pueris; Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patrio, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, ¹ quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una ² decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinæque sæpe narravit: cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & docto-

¹ Quocum erat nostra matertera] Qui matris nostræ sororem habebat in matrimonio. *Præbens.*

² Decesserat] Id est, itineri se commiserat; non autem, ut quidam interpretantur,

mortuus fuerat: Cicero enim ille patruus, in patriam redux, narrabat, quemadmodum Antonius Athenis & Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset. *Idem.*